

PAGALBA ŠEIMAI, KAI VAIKUI PASKIRTA VIDUTINĖS PRIEŽIŪROS PRIEMONĖ

VALDONĖ INDRAŠIENĖ,

JOLANTA PIVORIENĖ

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Siekiant užtikrinti vidutinės priežiūros priemonės veiksmingumą ir sėkmingą vaiko resocializaciją, ypač svarbu, kad vaiko tėvai (globėjai) aktyviai bendradarbiautų su socializacijos centru, ištrauktų į vaiko vidutinės priežiūros priemonės vykdymą. Iš sėkmingos vaikų resocializacijos veiksnių išskiriamas ryšius su artimiausia vaiko aplinka palaikymas kuriant tarpusavio bendradarbiavimo tinklą. Darbo su tėvais bendruomenėje ir vaiku institucijoje koordinavimo stoka lemia tai, kad daug vaikų grįžta į priežiūros įstaigas. Mokslinių tyrimų analizė rodo, kad daugiau dėmesio sutelkiama į pagalbą vaikui, teikiamą socializacijos centre, o ne šeimai kaip visumai. Šiame straipsnyje pateiktos analizės tikslas yra, remiantis teoriniais, antriniais duomenų šaltiniais ir atlikto kokybinio tyrimo duomenimis, analizuoti socioedukacinės pagalbos šeimai ir vaikui poreikį bei galimybes, kai vaikas gyvena ir yra ugdomas vaikų socializacijos centre (VSC).

ĮVADAS

Mokslininkai suvokia šeimą kaip svarbiausią visuomenę integruojančią struktūrą: jai priskiria patį svarbiausią vaidmenį vaiko socializacijos procese (Suslavičius, Valickas, 1999), sieja su ekonominiu ir

dvasiniu veiklos bendrumu (Kvieskienė, 2003), vertina kaip unikalią socialinę instituciją (Dumbliauskienė, Raulušonytė, 2004) ir veiksnį, reikšmingą agresyvaus elgesio modelio formavimuisi.

Šeima yra pripažįstama kaip vienas svarbiausių nusikalsti linkusio jaunimo socializacijos veiksnių, nulemiančių vaiko asmenybės tapsmą (Bražienė, Mockienė, Bružienė, 2008). Moksliniais tyrimais (Rupšienė, Plačienienė, 2002) nustatyta, kad šeimoje vyraujantys tarpusavio santykiai turi įtakos paauglių nusikalstamam, agresyviaam elgesiui. Vaiko agresyvumą skatina šeimoje vyraujantis alkoholizmas, agresyvumas, prasti šeimos narių tarpusavio santykiai, netinkamas vaikų auklėjimas, pakankamo dėmesio, priežiūros stoka.

Šeimos ryšiai, tėvų santykiai su vaiku pastarajam yra pirmasis ir įtaigiausias bendravimo modelis (Navaitis, 2001). Šeima suformuoja pagrindinius vaiko interesus, dvasines vertybes, elgesio normas, poreikius, polinkius, identitetą, moko socialinių vaidmenų, suteikia moralinius standartus ir suformuoja moralinės atsakomybės jausmą.

Dabartinėje visuomenėje šeima susiduria su nuolatiniais pokyčiais, kurie reikalauja permąstyti šeimos sampratą, pergrupuoti ir perstruktūruoti šeimos santykius. Nors tyrėjai iki šiol nesutaria, kaip tai veikia jaunimo nusikalstamumą, tačiau visi sutinka, kad šeima yra vienas iš pagrindinių veiksnių, susijusių su jaunimo nusikalstamumu. Skyrybos, besikeičiantys sutuoktinių vaidmenys šeimoje, dirbantys tėvai, laisvalaikis, ekonominės įtampos, augantys vertikalalaus socialinio mobilumo reikalavimai kelia įtampą visai šeimai ir kiekvienam jos nariui individualiai (Bynum, Thompson, 2010). Iš kitos pusės, šeima, būdama ypač reikšminga vaikui, yra pagrindinis nusikalstamumo prevencijos šaltinis. Tinkama socializacija, suformuoti tvirti tarpusavio ryšiai, suteikti prasmingi vaidmenys ir atsakomybės šeimoje yra pripažįstamos kaip pagrindinės šeimos dimensijos, užkertančios kelią nusikalstamumui.

Tačiau ne visada šeimos pajėgia išspręsti sudėtingas socialines situacijas, tada kyla pagalbos šeimai poreikis. Šeimos vaidmuo pabrėžiamas teisės dokumentuose¹, tačiau apibūdinant vidutinės priežiūros vykdymą tik

1 Nepilnamečių justicijos 2009–2013 metų programa Minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme (2007, nauja redakcija 2010).

21 straipsnio 3 punkte teigiama, kad Vaikų socializacijos centras „ne rečiau kaip kartą per mėnesį informuoja vaiko atstovus pagal įstatymą apie vaikui paskirtos vidutinės priežiūros vykdymo eigą ir organizuoja socialinį darbą su jais“. Iš dalies tai siejama su skirtingu teisiniu reglamentavimu: vidutinė priežiūra yra Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos, o socialinė pagalba – Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos jurisdikcijoje.

Tyrimų apžvalga rodo, kad rizikos grupės paauglių problematiškumas tiek Lietuvos, tiek užsienio mokslinėje literatūroje plačiai analizuotas. Galima būtų paminėti tokius lietuvių autorius kaip Kęstas Miškinis (2003), Juozas Vytautas Uzdila (2001), Giedrė Kvieskienė (2000, 2003, 2004), Irena Leliūgienė (2002), Liudmila Rupšienė (2001), kurie tyrė šeimos, aplinkos vaidmenį ir įtaką vaiko socialinei raidai, jo asmenybės formavimuisi. Lietuvos mokslininkai įvairiais aspektais tyrinėjo ir jaunimo nusikalstamumą: socioedukaciniu – Giedrė Kvieskienė (2007), Pranas Dereškevičius, Violeta Rimkevičienė, Vilija Targamadzė (2000), G. Liaudanskienė, I. Leliūgienė (2007); psichologiniu – Adolfas Juodraitis (2003, 2004), Rita Žukauskienė (2006); sociologiniu – Gediminas Merkys (2002), Svetlana Gečėnienė (2004), Eglė Vileikienė (2007). Minimalią vaiko priežiūrą analizavo Odeta Merfeldaitė ir Valdonė Indrašienė (2011). Apžvelgiant mokslinius vidutinės vaiko priežiūros tyrimus akivaizdu, kad daugiau dėmesio sutelkiama į pagalbą vaikui, teikiamą socializacijos centre, o ne šeimai kaip visumai (Darbas su prasižengusiais nepilnamečiais vaikų dienos centruose, 2010; Vaikų, kuriems paskirta vidutinės priežiūros priemonė, situacijos, veiksnių ir priežasčių, paskatinsiu nusižengti, analizė, 2010; Vitkauskas, 2010; Liaudanskienė, Leliūgienė, 2007; Vileikienė, 2007 ir kt.).

Sėkminga vaiko socializacija ir resocializacija galima tik pastoviai teikiant socioedukacinę pagalbą, todėl aktualu tirti, kokią pagalbą gauna ir kokia yra reikalinga šeimai, kai vaikui paskirta vidutinės priežiūros priemonė. Dėmesio tokioms šeimoms trūkumas teoriniame moksliniame ir praktiniame paslaugų teikimo lygmenyse suponuoja mokslinę problemą: pagalbos šeimai ir vaikui nepakankamumą, kai vaikui paskirta vidutinės priežiūros priemonė. Šio straipsnio tikslas yra,

remiantis teoriniais, antriniais duomenų šaltiniais ir atlikto kokybinio tyrimo (interviu su VSC dirbančiais specialistais) duomenimis, analizuoti socioedukacinės pagalbos šeimai ir vaikui poreikį bei galimybes, kai vaikas gyvena ir yra ugdomas vaikų socializacijos centre.

VAIKO VIDUTINĖS PRIEŽIŪROS VYKDYMAS

XX a. nemažai dėmesio buvo skiriama jaunimo nusikalstamumo tyrimams, tačiau jų duomenys nevienareikšmiai. Ankstyvuosiuose mokslininkų darbuose buvo pabrėžiamas ryšys tarp nusikalstamumo ir nestabilios ar iširusios šeimos (angl. *broken home*) bei gausiais tyrimais buvo pagrįsta, jog egzistuoja tiesioginis ryšys tarp nepilnos šeimos ir nusikalstamo elgesio, t. y. kai šeimoje negebama patenkinti emocinių, intelektinių ir socialinių vaikų poreikių, jie yra linkę nusikalsti. Tačiau vėlesni tyrimai atskleidė, kad nepilnos šeimos kaip pagrindinio nusikalstamą elgesį sąlygojančio veiksnio vaidmuo buvo perdėtas. Šiuo metu mokslininkai sutaria, kad šeimos santykių ir gyvenimo kokybė yra svarbesnė nei šeimos sudėtis, o pagrindiniai šeimos santykių kokybę trikdantys veiksniai yra konfliktai, santuokinis neprisitaikymas, atstūmimas šeimoje, nuolatinio pastovaus auklėjimo trūkumas. Nors tyrimais sunku nustatyti ryšio tvirtumą, tačiau šiuo metu sutinkama, kad tarp vaikų nepriežiūros ir nusikalstamo elgesio egzistuoja tiesioginis ryšys (Cliff, 2010).

I. Leliūgienės (1997) teigimu, tyrinėjant rizikos grupei priklausančių vaikų ugdymą Lietuvoje, vienas aktualiausių klausimų yra šeimos, kaip svarbiausios institucijos, įtraukimas į jų ugdymą. Vieno iš pirmųjų išsamių tyrimų, atlikto 2002 m. nepilnamečių vidutinės priežiūros įstaigose, duomenimis, „bendravimas su šeima gana epizodiškas, daugiau vienakryptis, direktyvus, kas siejasi su netinkamai suvokiamu bendradarbiavimu bei darbu su šeimomis, materialine šeimų bei įstaigų baze, tėvų abejingumu, pedagogų ir personalo atsakomybės perkėlimu bei nepalankiomis nuostatomis“ (Merkys ir kt., 2002, p. 38).

2010 m. atlikti tyrimai atskleidžia prieštarinę situaciją. Visuose vaikų socializacijos centruose apklausti vaikai (N = 117) prieš tai, kai pateko

į Centrą, kaip pagrindines problemas nurodė tarpusavio santykius, mokymąsi, elgesį mokykloje, tačiau ne santykius su šeima. Daugiau nei pusė (59,4 %) informantų tvirtino gerai sutariantys su tėvais / globėjais, kitais šeimos nariais, 84,0 % sutiko, kad tėvai / globėjai jais rūpinasi. Iš kitos pusės, VSC dirbantys specialistai teigė, kad, vaikams gyvenant Centre, neužtikrinamas ryšių tęstinumas, „didelė VSC vaikų grupė apskritai nepalaiko jokių santykių nei su tėvais, globėjais, nei su draugais. Iš esmės komunikuoja kalbant telefonu ir rašant laiškus, t. y. netiesiogiai“ (Vaikų, kuriems paskirta vidutinės priežiūros priemonė, situacijos, veiksnių ir priežasčių, paskatinusių nusižengti, analizė, 2010, p. 17). Anot tyrimo autorių, „dažnai minėtoji aplinka būna negatyvi, net determinuojanti vaiko patekimą į VSC, tačiau, palaikant atitinkamus informacinius ryšius, galima užtikrinti norimą poveikį minėtai aplinkai, į kurią vaikas vėliau grįžta“ (ten pat). Tyrimo metu nustatyta, kad beveik visi specialistai (95,8 %, N = 72) manė, jog prieš tai, kai buvo skirta vidutinė priežiūra, vaikams labiausiai trūko tėvų / globėjų priežiūros ir pagalbos, kiek mažiau (72,2 %) sutiko, kad trūko kryptingo vaiko užimtumo organizavimo. Trečiasis pagal svarbumą (34,7 %) veiksnys – individualus socialinio pedagogo ir (ar) psichologo darbo su vaiku trūkumas. Darbuotojai pabrėžė, kad „reikia dirbti su vaiko šeima, kol jis yra įstaigoje, pritaikyti / keisti vaiko aplinką. Nepaisant to, kad pusė vaikų apskritai negyvena su tėvais, o yra globos įstaigų auklėtiniai, kur aplinka ir terpė socializacijai neturėtų kelti didelių rūpesčių“ (ten pat, p. 39).

Darbo su šeima ir vaiku tęstinumo problema išskiriama ne tik Lietuvoje, bet ir kitose Europos Sąjungos šalyse. Atlikus užsienio šalių ir Lietuvos situacijų lyginamąją analizę, iš sėkmingos vaikų resocializacijos veiksnių išskiriamas ryšių su artimiausia vaiko aplinka palaikymas kuriant tarpusavio bendradarbiavimo tinklą. Ir užsienio šalyse, ir Lietuvoje pažymimas resocializacijos sistemos neveiksmingumas. Darbo su tėvais bendruomenėje ir vaiku institucijoje koordinavimo stoka lemia tai, kad daug vaikų grįžta į priežiūros įstaigas. Bendradarbiavimas su šeima apsiriboja informacijos tėvams (globėjams) teikimu apie paskirtos priežiūros priemonės vykdymo eigą, vaiko ugdymosi pasiekimus (Merfeldaitė, Pivorienė, Raudeliūnaitė, 2011).

Atliktų tyrimų analizė rodo, kad pagalba šeimai, kai vaikas yra ugdomas VSC, yra vienas iš pagrindinių veiksnių, sąlygojančių tolimesnę vaiko resocializaciją, nustojus vykdyti vidutinę priežiūrą. Šalies socialinė politika turėtų apimti šį pagalbos šeimai aspektą, o profesionaliai parengti specialistai – užtikrinti pagalbos veiksmingumą. Vaikui pasiskyrus vidutinės priežiūros priemonę, artimiausi pagalbą teikiantys specialistai yra VSC dirbantys profesionalai, todėl jie neatsitiktinai buvo pasirinkti būti tyrimo informantais.

TYRIMO METODIKA

Atliekant kokybinį tyrimą, visuose tuo metu veikiančiuose socializacijos centruose buvo imami pusiau struktūruoti interviu iš sociopedagoginės pagalbos teikėjų. Interviu, kaip kokybinio duomenų rinkimo metodas, buvo pasirinktas darant prielaidą, kad prasminga suvokti informantų patirtį, sužinoti jų nuomones tiriamu klausimu, kurias jie išsako savais žodžiais. Kokybinis interviu buvo sudarytas remiantis moksline literatūra, stažuoočių užsienyje metu įgyta patirtimi bei Lietuvoje atliktais tyrimais ir apėmė devynias temas, iš kurių viena – darbas su vaiku ir šeima, tačiau apie šeimą informantai kalbėjo ir prie kitų temų. Buvo taikomi du informantų atrankos kriterijai: pareigos (t. y. atrinkti sociopedagoginės pagalbos organizatoriai ir (ar) teikėjai: pavadautojai, socialiniai pedagogai, mokytojai, auklėtojai) ir priklausymas organizacijai (t. y. atrinkti kiekviename VSC tas pačias pareigas einantys specialistai). Straipsnyje pateikiami 22 interviu metu gauti ir apibendrinti duomenys. Interviu duomenims analizuoti buvo taikomas turinio analizės metodas. Kokybinė turinio analizė apima specialios informacijos klasifikavimą, jos esmė – įvairių žinių, informacijos grupavimas į kategorijas (Kardelis, 2002) ir tolimesnę tų kategorijų analizę, jungianti kiekybinės ir kokybinės duomenų analizės požymius (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008). Atlikus duomenų analizę, išskirtos šios kategorijos (*ir subkategorijos*):

- ♦ šeimai artimos aplinkos kūrimas vaikų socializacijos centruose (*išorinė aplinka, atmosfera*);

- ♦ vaikų rengimas grįžti pas tėvus / į visuomenę (*vaikų atostogos, programos*);
- ♦ tėvų įtraukimas į vaikų socializacijos procesą (*individualūs pokalbiai, įtraukimo pobūdis, specialistų požiūris į tėvų įsitraukimą*);
- ♦ socialinė-psichologinė pagalba tėvams (*konsultacijos ir susitikimai, specialistų požiūris į tėvų atsakomybę*);
- ♦ pagalba šeimai, prieš patenkant vaikui į VSC (*šėimos vaidmuo, prevencija, mokykla, specialistai*);
- ♦ pakartotinis grįžimas į VSC (*šėima, kitos priežastys, specialistų vaidmuo*).

Straipsnyje pateikiamos autentiškos citatos iš interviu, atspindinčios informantų požiūrį į pagalbą vaikui ir šeimai, kai vaikui paskirta vidutinės priežiūros priemonė.

ŠEIMAI ARTIMA APLINKA: „NEATSTOSI TOS ŠEIMOS, TĖVŲ NEATSTOSI TOS ŠEIMOS VAIKUI“

Vaikų socializacijos centruose dirbančių specialistų buvo klausama, kaip įstaigoje kuriama saugi, šeimai artima aplinka. Informantai nurodė išorinius ir vidinius aspektus.

Dalis informantų pasakojo apie VSC aplinką: „Jaukiai ir gražiai tvarkoma įstaigos teritorija primena namų aplinką“ (12DB), „Aplinka jauki, svetinga, malonu vaikui čia gyventi“ (15DB), taip pat vaikų indėlių į jos puoselėjimą:

Prižiūrima aplinka, per technologijų pamokas vaikai patys sukuria daug interjero detalių, kuriomis puošia Centrą, per dailės pamokas pieštais kūriniais puošiamos Centro sienos [16DB].

Stengiamasi, kad mokiniai, prižiūrimi auklėtojų, mokytojų, mokyklos personalo, padėtų tvarkyti aplinką, mokyklos patalpas, saugotų mokyklos turtą. Visas personalas rūpinasi, kad auklėtinius supanti aplinka būtų kiek įmanoma šiltesnė, vaikai jaustųsi kaip namie [21DB].

Informantai taip pat kalbėjo, kad stengiamasi jaunuoliams sukurti jų asmeninę erdvę, artimą šeimos aplinkai:

Sudarytos sąlygos turėti individualią erdvę, sudarytos sąlygos susikurti grupės ir kambario interjerą [4BB].

Pagal esamas galimybes siekiama, kad moksleiviai galėtų gyventi nedidelėse grupėse, grupėje turėtų savo asmeninę erdvę [6BB].

Įtraukiant ugdytinius į artimos šeimos aplinkos kūrimą, anot vieno informanto, „skatinamos moksleivių pozityvios saviraiškos galimybės“ (6BB).

Kiti specialistai labiau pabrėžė vidinius, su tarpusavio santykiais susijusius aspektus. Išskiriamas skirtingų lyčių vaidmuo: „Grupėje dirba du auklėtojai: moteris ir vyras, taip bandoma kurti šeimos modelį“ (4BB), „Šeimą atstoti sunku, tačiau centre dirba ir moterys, ir vyrai“ (12DB); geros atmosferos palaikymas: „Šilti santykiai tarp pedagogų ir ugdytinių, stengiamasi dirbti pagal principą, kad visi mums svarbūs ir svarbios visų problemos“ (8CB), „Centre siekiama sukurti ir palaikyti pagarbius bendruomenės narių santykius“ (12DB); saugumo užtikrinimas: „neatstosi tos šeimos, tėvų neatstosi tos šeimos vaikui, bet tai – saugi aplinka“ (3AM).

Vis dėlto tyrimo duomenys rodo, kad nėra taip paprasta sukurti vaikui palankią aplinką:

Vaiko gyvenimo sąlygos yra priartinamos prie namų, tačiau to padaryti šimtu procentų neįmanoma, nes tai yra specifinė režiminė institucija ir individualizuoti aplinką pagal dvidešimt penkių vaikų poreikius yra neįmanoma. Yra palaikomas humanistiniais principais grįstas bendravimas su mokiniu, neatidėliotinas jo problemų sprendimas [22DB].

Tinkamos fizinės ir psichosocialinės aplinkos kūrimas yra viena iš sėkmingos resocializacijos prielaidų, tačiau daug reikšmingesnės yra tiesioginės pagalbos vaikui priemonės.

VAIKŲ RENGIMAS GRĮŽTI PAS TĖVUS / Į VISUOMENĘ: „SĖKMINGA MOKINIO INTEGRACIJA Į VISUOMENĘ“

Pasak vienos informantės, „VSC tikslas ir yra sėkminga mokinio integracija į visuomenę“ (12DB). Viena iš priemonių, padedančių jaunuoliams palaikyti ryšį su aplinka, yra atostogos:

Nuo to ir pradėdam, kad pradėdam nuo atostogėlių [1AM].

Jei vaiko elgesys keičiasi į teigiamą pusę, jie yra išleidžiami trumpalaikių arba ilgalaikių atostogų (...) vaiko elgesys atostogų metu yra stebimas ir vertinimas tėvų (globėjų) ir, grįžus iš atostogų, aptariamas [4BB].

Tačiau ne visais atvejais ši priemonė yra veiksminga:

Dėl atostogų, vaikai nenori važiuoti atostogų. Nors tėvai nieko, ir negeria, nevalkatauja, ir turi gerus darbus, ir viską, bet paprasčiausiai jie dirba, labai mažai matosi su vaikais [2AM].

Specialistai minėjo įvairias elgesį keičiančias ar įgūdžius ugdančias programas, kurios padidina sėkmingos vaikų reintegracijos galimybes:

Dirbama pagal programas, dažnai organizuojamos edukacinės, pažintinės, pramoginės išvykos vaikams [5BB].

Su vaikais daug dirbama individualiai. Pagal galimybes ugdomi socialiniai įgūdžiai. Ugdomi vaiko savarankiškumas, gebėjimas dirbti komandoje. Vykdoma alkoholio, tabako vartojimo prevencija. Ugdomi darbiniai įgūdžiai [8CB].

Vaikai mokomi savarankiškumo, bendravimo, kritinio požiūrio. Analizuojamos praeities klaidos ir modeliuojamos galimos situacijos ateityje [6BB].

Vaikui aiškinami socialiniai vaidmenys, ruošiamas pagrindas naujai elgsenai, šeimos modeliui [7CB].

Vaikai mokomi elgtis viešose vietose [21DB].

Dauguma specialistų pabrėžė, kad būtina vaikų resocializacijos proceso tęstinumo užtikrinimo priemonė yra jų artimiausios aplinkos

parengimas vaiko grįžimui, – tai turėtų būti pradedama įgyvendinti dar vaikui esant VSC.

TĖVŲ ĮTRAUKIMAS Į VAIKŲ SOCIALIZACIJOS PROCESĄ:
„NES MES NIEKO NETURIM, TIK ŽODĮ“

Tyrimo metu informantai pažymėjo, kad į vaiko pasirengimo grįžti į visuomenę procesą stengiamasi įtraukti ir tėvus:

Tėvai informuojami, aptariamos problemos, teikiama pagalba pristatant vaiką į šeimą atostogų metu, ruošiamas pagrindas naujai elgsenai ir šeimos modeliui, įvertinami socialiniai vaidmenys šeimoje [10CB].

Darbo su mokinių tėvais plane numatomos įvairaus pobūdžio veiklos: socialinės konsultacijos, tarpininkavimas tarp šeimos ir vaiko sprendžiant tarpusavio santykius, informacijos teikimas telefonu, sistemingas informavimas apie vaiko elgesį, mokymosi pasiekimus, teikiama pagalba, šeimos narių skatinimas bendrauti su vaiku, tarpininkavimas, kasmetinės tėvų dienos ir kt. [18DB].

Kaip konkreti tėvų įtraukimo į vaiko socializacijos procesą priemonė yra minimi individualūs pokalbiai:

Individualiu darbu su tėvais, kiek tie tėvai nori bendradarbiauti ir kiek jie patys domisi. Bet čia yra vienetai, kada tėvai domisi [3AM].

Individualūs pokalbiai su tėvais, rengiami mokymai [9CB].

Prieš išvykstant mokiniui pas tėvus, vyksta individualūs pokalbiai su tėvais, teikiama tėvams informacija apie vaikų elgesį centre [13DB].

Individualūs pokalbiai, laiškai, dalyvavimas mokyklos renginiuose [15DB].

Darbuotojų atsakymai rodo, kad labiau susitelkiama į situaciją čia ir dabar, kai vaikas yra VSC, ir tik labai retai kalbama su tėvais apie vaiko grįžimą į namus:

Su tėvais ir globėjais nuolat palaikomas ryšys, jie skatinami lankyti savo vaikus, savaitgaliais tėvai ir globėjai gali aplankyti vaikus Centre, vyksta atvirų durų dienos Centre [5BB].

Tėvai informuojami apie mokinio elgesį bei mokymosi rezultatus, siekiama, kad tėvai lankyti savo vaikus, užtikrintų vaikui parvykti atostogų [6BB].

Rengiami mokymai, kuriuose aiškinamos ir įtvirtinamos naujos nuostatos [7CB].

Tačiau specialistai yra skeptiškai nusiteikę tėvų atžvilgiu:

Labai dažnai, gal net dažniausiai, VSC mokinių šeimos mažai padeda šio tikslo siekti, o neretai ir kliudo. Kita vertus, vaikai negali pasirinkti tėvų, o mes neturime teisės niekinti nei jų tėvų, nei jų mamų (...) nors dauguma mūsų VSC mokinių tėvų yra patenkinti, kad jų vaikai yra būtent mūsų Centre, reali jų įtaka vaikui yra dažniausiai neigiamą [12DB].

Tai labai sunkiai sekasi. Jie galvoja, kad šis procesas yra tik socializacijos centro darbuotojų. Tik pavieniai tėvai išklauso specialistų, kaip jam elgtis su vaiku atostogų metu ar po vidutinės priežiūros Centre [16DB].

Tėvai atvyksta retai. Atvykę tėvai skuba kuo greičiau išvažiuoti, nenori bendrauti su auklėtojais, mokytojais. Jiems nerūpi vaiko elgesys, mokymosi pasiekimai [21DB].

Tėvai, nors ir kviečiami įsitraukti į procesą, tuo nesidomi [22DB].

Iš kitos pusės, VSC dirbantys specialistai neturi metodikų, reikalingų dirbant su šeimomis:

Nes mes nieko neturim, tik žodį. Šnekamės su tėvais, su vaiku, situacijos, jeigu, pavyzdžiui, ji tokia, išleidžiam atostogų, tėvai sutiko, o tėvai buvo girti, todėl ir išėjau pas savo draugus, tada mes vėl galim šnekėtis su tėvais, o tėvai yra suaugę žmonės, aš negaliu riktelėt – jūs baigsit gert ar ne?.. [1AM].

Tėvams, kurių vaikas ugdomas VSC, reikalinga profesionali tęstinė socialinė psichologinė pagalba. Tyrimo duomenys atskleidė, kad VSC

specialistai pagal savo galimybes stengiasi įtraukti tėvus į vaikų resocializacijos procesą, tačiau metodikų trūkumas, problemų sprendimas *čia ir dabar*, nuostatos trukdo sėkmingai bendradarbiauti.

SOCIALINĖ-PSICHOLOGINĖ PAGALBA TĖVAMS:
„TIEK, KIEK TIE TĖVAI NORI TOS PAGALBOS GAUTI“

VSC dirbančių specialistų teirautasi, kokia socialinė-psichologinė pagalba teikiama tėvams, kai jų vaikui paskirta vidutinės priežiūros priemonė. Dažniausias atsakymas – socialinė-psichologinė pagalba tėvams neteikiama. Dalis informantų minėjo konsultacijas, susitikimus:

Stengiamės supažindinti su kiekvieno specialisto pagalba, teikiamos individualios konsultacijos [19DB].

Skatinamas domėjimasis vaiko pasiekimais, aptariami iškylantys sunkumai, numatomi šalinimo būdai [8CB].

Nors, pagal įstatymą, VSC turėtų dirbti su tėvais, patys darbuotojai teigia:

Su tokiais jau turėtų dirbti specialistai. Tie, kur papuolė iš asocialių šeimų, su jais galėtų kiti dirbti, su tais tėvais, mes tai dirbam su vaikais. Turėtų būt kažkokie bendri užsiėmimai, tai su tėvais, tai su mumis, auklėtojais, ir su vaikais. Kažkaip tai įtraukti, nes paskui pasimetam [2AM].

Užsiminus apie socialinę-psichologinę pagalbą, specialistai dalijosi, kad „Tėvai nenoriai bendrauja su Centro specialistais“ (16DB), pabrėžė pačių tėvų įsitraukimą ir atsakomybę:

Socialinė-psichologinė pagalba tėvams... tai žinokit, teiki tą pagalbą tiek, kiek tie tėvai nori tos pagalbos gauti, jeigu yra tėvai, kurie savo vaikų neprisimena, tai gal... nu, kiek tu pats paskambini, be to, jie nesuvokia, kad jiems pagalbos reikia, čia jie mano, kad vaikams pagalbos reikia [3AM].

Tą, kurią priima tėvai, jie gali gauti ir gauna psichologo ir socialinio darbuotojo konsultaciją, jeigu tik tai juos domina. Be to, VSC yra vaikų, o ne TSC, tėvų socializacijos centras. Nemanau, kad

VSC dirbantis psichologas dar pajėgtų teikti realią psichologinę pagalbą tėvams, kurių gyvenamoji vieta – nuo Klaipėdos iki Marijampolės [12DB].

Tyrimo duomenys rodo, kad tėvai gauna minimalią socialinę-psichologinę pagalbą, VSC darbuotojai didelę atsakomybę priskiria patiems tėvams, kurie, anot jų, turėtų ieškoti ir naudotis teikiamomis pagalbos priemonėmis.

PAGALBA VAIKUI IR ŠEIMAI, PRIEŠ VAIKUI PATENKANT Į VSC: „DARBAS SU VAIKU TURĖTŲ PRASIDĖTI NE TADA, KAI JIS TAMPA NEVALDOMU PAAUGLIU“

Tyrimo metu teirautasi apie galimybes naudoti prevencines priemones, kieno ir kokios pagalbos trūksta vaikams, prieš patenkant jiems į VSC. Nors informantai kalbėjo apie mokyklos, įvairių specialistų darbo trūkumus, tačiau pagrindinę atsakomybę priskirdavo šeimai:

Vaikas auga ne ant medžio, ne socialiniai pedagogai, darbuotojai ir ne psichologai privalo jį auklėti. Jį privalo auklėti šeima, mes padėti, aišku, visuomet galime, bet... bet tik padėti, jokių būdu ne užauginti vaiką [1AM].

Visų pirma trūksta šeimos ir artimųjų pagalbos – dėmesio, auklėjimo, priežiūros [6BB].

Šeima ir dar kartą šeima (...) tėvai visiškai nenučiuokia apie savo vaiko auklėjimą, matyt, niekas jiems nepadedą vaiko auklėti. Jie moka baudas, jiems grasina, tačiau niekas nepaaiškina, pavyzdžiui, kaip elgtis su hiperaktyviu vaiku [12DB].

Dėl tėvų įtakos nebuvimo vaikui, dėl per didelių tėvų teisių, be jų sutikimo mokykla negali nusiųsti konsultuoti jokiai specialistui [16DB].

Informantai pabrėžė ankstyvosios prevencijos reikšmę:

Darbas su vaiku turėtų prasidėti ne tada, kai jis tampa nevaldomu paaugliu, o nuo pat jo gimimo, ir jeigu darbas būtų vykdomas, nu, bent nuo darželio, matyt, ir Centro nebereikėtų [1AM].

Buvo nurodomas ir mažas mokyklos aktyvumas:

Mokymo įstaigoje, iš kurių atsiunčiami vaikai į VSC, buvo tik fiksuojamas mokinio elgesio galutinis rezultatas, rašant aktus ir panašius popierius, tačiau niekas laiku nepastebi pačio delinkventinio elgesio pradžios ir nieko nėra daroma tokio elgesio prevencijai. Kiek man žinoma, mokyklų socialiniai darbuotojai ir psichologai neturi laiko individualiam darbui su pačiu vaiku, nes lengviau aprašyti pokalbį, negu išties pasikalbėti su tuo mokiniu [12DB].

VSC darbuotojai išvardijo specialistus, kurių dėmesio trūksta vaikams ir šeimai:

Jei į Centrą vaikas patenka iš šeimos, pastebimas specialistų – psichologų, socialinių darbuotojų – darbo su šeima trūkumas, kadangi šalyje nėra sukurtos sistemos, kuri teiktų profesionalią ir veiksmingą pagalbą šeimoms, auginančioms problemų turinčius vaikus. Taip pat komandinio ir kokybiško specialistų darbo [5BB].

Socialinio pedagogo, psichologo, žmogaus, gebančio suprasti paauklį, tuo metu atstojančio jam autoritetą [8CB].

Socialinių tarnybų ir policijos [10CB].

Taigi, dėl nepakankamo dėmesio šeimai ne tik būna skiriama vaikui vidutinė priežiūra, bet padidėja galimybė, kad jis grįš į VSC.

GRĮŽIMO Į VSC PRIEŽASTYS: „VAIKAS GRĮŽTA Į TĄ PAČIĄ APLINKĄ, NEPASIKEITUSIĄ APLINKĄ, IŠ KURIOS PAMUS ATVAŽIAVO“

Nors tyrimo (Vaikų, kuriems paskirta vidutinės priežiūros priemonė, situacijos, veiksmų ir priežasčių, paskatinusių nusižengti, analizė, 2010) duomenys rodo, kad į VSC grįžta beveik trečdalis (27,8 %) vaikų, tačiau, pasak darbuotojų, pakartotiniai atvejai yra pavieniai. Analizuodami grįžimo atvejus, specialistai nurodo įvairias priežastis: „Alkoholis... nu, alkoholis, seksas, narkotikai, vagystės kartais būna“ (2AM), „Neigiamas aplinkinių požiūris“ (10CB), „Tolimesnė nusižengimo veikla“ (11CB), „Nemokėjimas elgtis socialinėje aplinkoje, grįžimas prie senų įpročių“ (13DB), „Mažas vaikų užimtumas“

(17DB), tačiau kaip pagrindinį veiksnį beveik visi išskiria nepasikeitusių aplinką, konkrečiau – šeimą:

Aš manau, kad turėtų būti testinumas, nes vėlgi žiūrint tėvai, tokia nepalanki šeima, rizikos, išsiunčia vaiką, administracijos vaikas yra patalpinamas čia, praeina tie metai, pusantrų, kas yra padaryta, vaikas vėl grįžta į tą pačią aplinką ir toj pačioj aplinkoj, jeigu vėl tuo vaiku niekas nesirūpina, jeigu vėl nesprendžiamos jokios problemos, tai vaikas labai greitai atkrenta, vėl draugų įtaka. Labai turėtų būti didelis tas šeimos bendradarbiavimas ir socialinių darbuotojų, psichologų, pedagogų [3AM].

Vaikas grįžta į aplinką, iš kurios jis išimtas. Su vaiku dirbama, o su aplinka – ne [8CB].

Nes vaikas grįžta į tą pačią aplinką, nepasikeitusių aplinką, iš kurios pas mus atvažiavo [9CB].

Nemokėjimas prisitaikyti prie socialinės aplinkos (...) svarbiausia – tai netinkama namų aplinka [16DB].

Todėl neatsitiktinai VSC darbuotojų minimos priemonės, kad vaikas negrįžtų į VSC, yra susijusios su pagalba vaikui ir šeimai:

Jaunuoliui patekus į Centrą itin mažai arba visai nedirbama su šeima, taigi, būtina pagalba jiems. Reikalinga užtikrinti tolesnes priimtinas jaunuolio gyvenimo, mokymosi sąlygas [6BB].

Daug dirbti su aplinka, iš kurios vaikas išimtas, arba radikalčiai ją pakeisti. Reikalingas specialistų darbas su grįžusiu vaiku [8CB].

Intensyvus kryptingas darbas su nepilnamečio aplinka [10CB].

Turi būti iš esmės peržiūrėta valstybinė socialinė politika, reformuojant šeimos politiką, prevenciją, socialinę paramą ir pan. Nes būtina atkreipti dėmesį į vieną aspektą – vaikas yra paimamas iš šeimos, kuri dažniausiai yra socialinės rizikos, ir į tą pačią šeimą grįžta. Ko vertas poveikis vaikui, jei šeimai netaikoma jokia intervencija [22DB].

Informantai įvardija ir konkrečius specialistus, įstaigas, kurios turėtų prisiiinti atsakomybę už pagalbą:

Turi dirbti seniūnijos, savivaldybės specialistai, kurie taip pat keistų šeimų įpročius. Apie pokyčius turėtų informuoti Centro specialistai. Toks bendras darbas turėtų didesnę tikimybę užtikrinti, kad vaikas negrįš į centrus, bet ir išliks teigiami elgesio įgūdžiai tolimesniame jo gyvenime [9CB].

Vaikui grįžus į savo aplinką, didelį dėmesį turi skirti tos vietos Vaikų teisių tarnyba, turi būti nuolat kontroliuojama šeima [16DB].

Atskirais atvejais minimos priverstinės pagalbos priemonės:

Keisti teisės aktus, įteisinti tėvų, auginančių elgesio problemas turinčių vaikus, privalomą švietimą, įteisinti privalomus nuolatinis individualius korekcinius užsiėmimus vaikams, pabuvsiems socializacijos centre [5BB].

Buvo išgirsta ir išskirtinė nuomonė, kad „Paprasčiausiai reikia mylėti vaiką ir juo rūpintis“ [15DB].

ĮŽVALGOS

Straipsnyje buvo pristatytos vaikų socializacijos centruose dirbančių specialistų, esančių arčiausiai vaiko ir šeimos, kai vaikui paskirta vidutinės priežiūros priemonė, nuomonės. Tyrimo duomenys atskleidė, kad būtina vaikų resocializacijos proceso tęstinumo užtikrinimo priemonė yra artimiausios aplinkos parengimas vaiko grįžimui, – šis procesas turėtų prasidėti dar vaikui esant socializacijos centre. Nustatyta, kad, paskyrus vidutinės priežiūros priemonę, šeima gauna minimalią pagalbą arba jos visai nesulaukia, nors tėvams, kai jų vaikas ugdomas VSC, reikalinga profesionali tęstinė socialinė-psichologinė pagalba. Interviu duomenys rodo, kad, VSC dirbančių specialistų nuomone, nepakanka pagalbos, prieš patenkant vaikui į VSC ir (ar) iš jo išėjus, tačiau labai retai visuomenėje kalbama apie pagalbą ir vaikui, ir šeimai, kai vaikas yra VSC. Teikiama pagalba VSC yra fragmentuojama, išskaidoma atskirai vaikui, atskirai šeimai. Taigi, dėl nepakankamo dėmesio šeimai ne tik būna skiriama vaikui vidutinė priežiūra, bet ir padidėja galimybė, kad jis grįš į VSC.

LITERATŪRA

1. Bitinas, B., Rupšienė, L., Žydžiūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija: vadovėlis vadybos ir administravimo studentams*, I dalis. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
2. Bynum, J. E., Thompson, W. E. (2010). *Juvenile Delinquency: A Sociological Approach*. 8th edition. Allyn and Bacon.
3. Bražienė, N., Mockienė, D., Bružienė, V. (2008). Agresija kaip specifinė vaiko elgesio forma: teorinis aspektas. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 1 (17): 64–69.
4. Cliff, R. (2010). *Juvenile Justice: Theory and Practice*. Taylor and Francis Group.
5. *Darbas su prasižengusiais nepilnamečiais vaikų socializacijos centruose, Norvegijos patirties pritaikymas Lietuvai*. (2010). Vilnius: UAB „Nestandartiniai.lt“.
6. Dereškevičius, P., Rimkevičienė, V., Targamadžė, V. (2000). *Mokyklos nelankymo priežastys*. Vilnius: Aušra.
7. Dumbliauskienė, M., Raulušonytė, N. (2004). Šeima Lietuvoje 1989–2001 m. teritoriniu aspektu. *Geografija*, 40 (2): 34–40.
8. Gečėnienė, S. (2004). Pareigūnų, dirbančių su nepilnamečiais, požiūris į prevencijos priemonių veiksmingumą. *Jurisprudencija*, 63 (55): 99–110.
9. Juodraitis, A. (2003). *Asmenybės adaptacija: kintamųjų sąveika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
10. Juodraitis, A. (2004). Vaikai, turintys emocijų ir elgesio sutrikimų. *Specialiojo ugdymo pagrindai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
11. Kardelis, K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. 2-asis pataisytas ir papildytas leidimas. Kaunas: Judex.
12. Kvieskienė, G. (2000). *Socializacijos pedagogika*. Vilnius.
13. Kvieskienė, G. (2003). *Socializacija ir vaiko gerovė*. Vilnius: VPU.
14. Kvieskienė, G. (2004). *Nepalikime vaiko nuošalyje*. Vilnius.
15. Kvieskienė, G. (2007). *Pozityvioji socializacija kaip ugdymo paradigma*. Vilnius: VPU.
16. Leliūgienė, I. (1997). *Žmogus ir socialinė aplinka*. Kaunas: Technologija
17. Leliūgienė, I. (2002). *Socialinė pedagogika*. Kaunas: Technologijos.
18. Liaudanskienė, G., Leliūgienė, I. (2007). Nepilnamečių resocializacija – anachronizmas, utopija ar iššūkis šiuolaikiniams socialiniams mokslams. *Pedagogika*, 88.
19. LR vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas (2007). *Valstybės žinios*, Nr. 80-3214.
20. Merfeldaitė, O., Indrašienė, V. (2011). Implementation of Minimal Care of Children at the Local Self-Government and Institutional Level. *Socialinis*

- darbas: mokslo darbai*, 10 (1): 6–11. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. ISSN 1648-4789.
21. Merfeldaitė, O., Pivorienė, J., Raudeliūnaitė, R. (2011). Socializacijos centrų veikla vaikų resocializacijos procese: lyginamoji analizė. *Socialinis darbas: mokslo darbai*, 10 (1): 12–19. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. ISSN 1648-4789.
 22. Merkys, G. (2002). *Veiksmingų resocializacijos ir ugdymo metodologijų paieškos problema. Nepilnamečių resocializacija*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
 23. Merkys, G., Ruškus, J., Juodraitis, A. ir kt. (2002). *Nepilnamečių resocializacija. Lietuvos nepilnamečių priežiūros įstaigų psichosocialinė ir edukacinė situacija*. Vilnius: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
 24. Miškinis, K. (2003). *Šeimos edukologija*. Kaunas.
 25. Navaitis, G. (2001). *Psichologinė parama paaugliui*. Vilnius: Kronta.
 26. Rupšienė, L. (2001). *Šeimotyro įvadas*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
 27. Rupšienė, L., Plačienienė, D. (2002). Vaikų agresyvumas: šiuolaikinės pradžios mokyklos problema ir jos sprendimo gairės. *Pedagogika: mokslo darbai*, 59: 23–30.
 28. Suslavičius, A., Valickas G. (1999). *Socialinė psichologija: teisėtvarkos darbuotojams*. Vilnius: Lietuvos teisės akademijos leidybos centras.
 29. Uzdila, J. V. (2001). *Lietuvių šeimotyra: kritinė familistinė XX a. panorama*. Vilnius: Lietuvos mokslas.
 30. Žukauskienė, R. (2006). *Kriminalinio elgesio psichologija: vadovėlis*. Vilnius: MRU Leidybos centras.
 21. *Vaikų, kuriems paskirta vidutinės priežiūros priemonė, situacijos, veiksnių ir priešasčių, paskatintusių nusižengti, analizė* (2010). Vilnius: UAB „Nestandardiniai.lt“.
 32. Vileikienė, E. (2007). *Lietuvos nepilnamečių justicijos problemos: sociologinė analizė*. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras.
 33. Vitkauskas, V. (2010). Delinkventinio elgesio vaikų resocializacija nepilnamečių vidutinės priežiūros sistemoje. *Viešoji politika ir administravimas*, 33: 115–127.
 34. 2009–2013 metų Nepilnamečių justicijos programa. (2009). *Valstybės žinios*, Nr. 33-1268.